

Percepcija i (ne)izravno iskustvo seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja u akademskom kontekstu – perspektiva studentica

DOI: 10.5613/rzs.53.3.3
UDK378:364.633](497.113)
37.091-055.2:364.633](497.113)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 25. veljače 2023.

Jovana ČIKIĆ <https://orcid.org/0000-0001-8344-873X>

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
jovana.cikic@ff.uns.ac.rs

Ivana MILOVANOVIĆ <https://orcid.org/0000-0001-9724-3495>

Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
ivana.milovanovic@uns.ac.rs

Smiljana MILINKOV <https://orcid.org/0000-0002-7340-2129>

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
smilinkova@ff.uns.ac.rs

Boris POPOV <https://orcid.org/0000-0002-7124-6863>

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
boris.popov@ff.uns.ac.rs

Ivana ŽIVANČEVIĆ SEKERUŠ <https://orcid.org/0009-0005-8037-8832>

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
nauka@ff.uns.ac.rs

Bojana BODROŽA <https://orcid.org/0000-0003-4165-0678>

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
bojana.bodroza@ff.uns.ac.rs

SAŽETAK

Istraživanje seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja u suvremenom srpskom društvu novijeg je datuma. Ranija istraživanja pokazuju da se ono može dogoditi u najrazličitijim situacijama. Međutim, sveučilište je rijetko bio kontekst u kojem se taj problem analizirao, usprkos evidentnoj hijerarhiji moći baziranoj na različitim izvorima. Kako su studentice višestruko ranjiva skupina, ovaj se rad fokusira na istraživanje njihove percepcije i (ne)izravnog iskustva seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, kao i očekivanja od institucionalne reakcije. Analiza se temelji na rezultatima dvije diskusije fokusnih

skupina u kojima su sudjelovale 22 studentice sa svih razina studija na Filozofskom fakultetu i Fakultetu sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Novom Sadu. Rezultati su istraživanja pokazali senzibiliziranost studentica za problem seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, uz određenu dozu (auto)cenzure u razgovoru o navedenom problemu, posebice s roditeljima ili drugim odraslim osobama iz primarne sredine. Također, primijećen je kontinuitet (ne)izravne izloženosti studentica seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju u (izvan)akademsom kontekstu. Studentice očekuju da fakultet i sveučilište reagiraju na pojavu seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, dok istovremeno jedan dio smatra da bi institucionalni odgovor trebalo osigurati izvan fakulteta, pa i akademskog konteksta u cilju dodatne zaštite žrtve. Kao važan dio institucionalnog odgovora ističe se potreba za sustavnom edukacijom o tom problemu, kako studenata, tako i svih sveučilišnih zaposlenika. Istraživanje je potvrdilo kompleksnost i višeslojnost analiziranog problema te može poslužiti kao inspiracija za dodatne analize seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja u akademskom kontekstu.

Ključne riječi: seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje, akademski kontekst, perspektiva studentica, nasilje, patrijarhat

1. UVOD

Razvoj feminističke perspektive u posljednjih pet desetljeća bitno je pridonio senzibiliranju javnosti o cijelom nizu novih (istraživačkih) problema, među kojima je i seksualno nasilje. Riječ je o kompleksnom društvenom fenomenu vrlo raznolikih pojavnih oblika.¹ Svima njima zajedničko je to što su "instrument održavanja (ali i uspostavljanja – prim. aut.) neuravnoteženih odnosa moći" (Babović, 2020: 7).

S obzirom na kompleksnost spomenutoga društvenog fenomena, ne čudi određena konceptualna nedosljednost u literaturi, izvješćima i normativnim dokumentima.² Na njihovom se tragu u radu polazi od pojma seksualnog nasilja pod kojim se ovdje podrazumijeva bilo kakav fizički, verbalni ili simbolički, (ne)izravni seksualni čin koji se odvija protiv volje i pristanka žrtve, s ciljem njezinog ponižavanja i/ili ozljeđivanja, pri čemu ju nasilnik iskorištava i pokazuje svoju nadmoć. Pojmovi poput seksualnog uznemiravanja, ucjenjivanja i drugih srodnih pojmova koji se odnose na određene oblike seksualnog nasilja izvedeni su iz tog pojma. Uvjeto-

¹ Tako možemo govoriti o dobacivanju, nazivanju neprimjerenim imenima, vicevima sa seksualnom konotacijom, uvredljivim komentarima o izgledu i odjeći ili pitanjima o privatnom životu, ucjenjivanju fotografijama i snimcima, neželjenim dodirima, pa i silovanju kao najekstremnijem obliku seksualnog nasilja.

² To znači da se ne razlikuju dovoljno jasno pojmovi seksualnog nasilja, uznemiravanja, ucjenjivanja, napada i sl. Više o tim pojmovima vidjeti u: WHO, 2012; Gomes (2019), Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović i Kostić (2010), Nikolić-Ristanović i Čopić (2022), Babović (2020), Council of Europe, Treaty Series 210 (2011), Resanović (2021), Joseph (2015).

vanost fenomena seksualnog nasilja vrlo je kompleksna – moguće je govoriti o biološkim čimbenicima, psihološkim karakteristikama nasilnika, socioekonomskom kontekstu, kulturnim obrascima i standardima, obilježjima rodnog režima, utjecaju pravnog sustava i javnih politika i sl. (Ignjatović, 2011).

Iako postoje različite feminističke interpretacije seksualnog nasilja³, zajedničko im je to da naglašavaju rodno uvjetovanu narav seksualnog nasilja.⁴ Takva se argumentacija temelji na podacima prema kojima su žene žrtve, znatno češće od muškaraca, neovisno o kontekstu u kojem se nasilje pojavljuje. U seksualnom se nasilju mogu iščitati rodno uvjetovana obilježja i odnosi između žrtve, nasilnika i promatrača, kao i obilježja institucionalne reakcije na nasilje. Također, rodno uvjetovana priroda seksualnog nasilja korespondira s drugim bitnim društvenim karakteristikama onih koji aktivno ili pasivno sudjeluju u nasilju (npr. dob, etnička/rasna pripadnost, društveni položaj).

U ovom istraživanju, fokus je na seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju kao najčešćim oblicima seksualnog nasilja (Babović, 2020; Nikolić-Ristanović i Čopić, 2022). Različite definicije seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja (Council of Europe, Treaty Series 210, 2011; Babović, 2020; Resanović, 2021; Sl. glasnik RS, 52/2021, čl. 6, st. 16) upućuju na njihove ključne elemente i pojavne oblike. U ovom se radu seksualno uznemiravanje definira sukladno Istanbulskoj konvenciji Vijeća Europe (Council of Europe, Treaty Series 210, 2011) kao “svaki oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog seksualnog ponašanja s ciljem ili učinkom povrede dostojanstva osobe, posebno kada se stvara zastrašujuća, neprijateljska, degradirajuća, ponižavajuća ili uvredljiva sredina“, dok se pod seksualnim ucjenjivanjem podrazumijeva “specifičan oblik seksualnog uznemiravanja u situacijama kada je seksualno uznemiravanje uvjet za napredovanje ili ostvarivanje nekog drugog prava“ (Resanović, 2021: 8).

Seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje, kao i seksualno nasilje općenito, može se dogoditi u svim društvenim kontekstima – na ulici, u javnom prijevozu, na rad-

³ Rennison (2014: 1618) ističe da je moguće identificirati dvanaest različitih feminističkih teorija, od kojih se većina bavi tim problemom. Zajedničko im je da je rod središnja analitička kategorija koja objašnjava ponašanje muškaraca i žena, njihove međusobne odnose, kao i društvene odnose općenito. Više o razvoju interpretacije seksualnog nasilja, kao i različitim feminističkim pogledima na taj problem vidi u: Rennison (2014), Canan i Levand (2019).

⁴ Prema jednom od novijih stajališta – Feminist Framework Plus (McPhail, 2016) – pretpostavlja se da je rod (točnije, namjera da se pokaže i/ili potvrdi muška dominacija) važna, ali ne i jedina eksplanatorna varijabla seksualnog nasilja. Stoga se, radi potpunijeg objašnjenja seksualnog nasilja, povezuju i međusobno nadopunjuju glavne ideje alternativnih feminističkih objašnjenja. Osim križanja feminističkih perspektiva, to gledište dodaje individualne čimbenike rizika objašnjenju seksualnog nasilja, kao što su: biološki, psihološki, situacijski, faktori sredine, razvojni čimbenici (McPhail, 2016). Više o gledištu u: McPhail (2016), Canan i Levand (2019).

nom mjestu, u virtualnom prostoru, obitelji. Institucije visokog obrazovanja dugo su bile izuzete s popisa mogućih situacijskih okvira za istraživanje seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja.⁵ Osim činjenice da je riječ o delikatnoj temi, jedan od razloga izostanka akademskog konteksta iz istraživanja tog problema mogao bi biti i taj što, kako ističu Dziech i Weiner (1984: 125; navedeno prema: Fitzgerald i dr., 1988), “visoko obrazovanje teži da raspravlja o svom ponašanju na apstraktan način – kao da nije uvezano sa stvarnim životom ljudskih bića“. Pritom, riječ je o sredini u kojoj je hijerarhija moći vrlo prisutna, bez obzira na izvore na kojima počiva (profesori – studenti, nastavno – nenastavno osoblje, muškarci – žene, starije – mlađe kolege, više – niže godine studija).

Većina studija o tom problemu odnosi se na SAD i Europu (Wei i dr., 2022; Steele i dr., 2023; Swedish Research Council, 2018; Bondestam i Lundqvist, 2020; Fisher, Cullen i Turner, 2000). Ipak, recentni radovi proširuju društveni kontekst za analizu problema i na azijska (Wei i dr., 2023; Li i dr., 2023) i afrička iskustva (Sikweyiya i dr., 2023). Najčešća je ciljna skupina u analizama studentska populacija, posebice heteroseksualne studentice (Wei i dr., 2022; Hagerlid i dr., 2023).⁶ Prevalencija identificirane viktimizacije studentica varira od vrlo niske (nekoliko postotaka) do vrlo visoke (više od 60 – 70%) pa i ekstremne (više od 90%) (Hagerlid i dr., 2023; Bondestam i Lundqvist, 2020). STEM i medicina posebice su zanimljive oblasti za analizu (Bondestam i Lundqvist, 2020). Također, može se primjetiti da je rizik od seksualnog uznemiravanja veći kod studentica na početku studija (Bondestam i Lundqvist, 2020).

Cilj je ovog istraživanja identificirati obilježja percepcije i iskustava studentica o seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju, posebice u akademskoj sredini. Ranija istraživanja (List, 2017; Miller Gialopsos, 2017; Hagerlid i dr., 2023) pokazala su da je spomenuta skupina u akademskoj sredini višestruko ranjiva – i statusno i rodno. To se posebice odnosi na ono akademsko, ali i šire društveno ozračje koje je okarakterizirano “seksističkom radnom kulturom, ... strogom hijerarhijom u kojoj su žene tradicionalno zauzimale niže pozicije“ (Hagerlid i dr., 2023), ali i prihvaćanjem kulturnih obrazaca šutnje i krivice žrtve, kao i nedovoljno razvijenim institucionalnim mehanizmima preveniranja i reagiranja.

Analizom se želi odgovoriti na sljedeća pitanja: a) prepoznaju li i na koji način studentice seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje, posebice u akademskom kontekstu, b) kakva su njihova (ne)izravna iskustva s navedenim problemom, posebice

⁵ To nipošto ne znači da taj problem nije postojao u akademskom kontekstu.

⁶ Novija istraživanja dodatnu pozornost posvećuju rizicima od seksualnog nasilja kojima su u akademskom kontekstu izložene seksualne manjine (Wei i dr., 2022; Bondestam i Lundqvist, 2020).

ce u akademskom kontekstu i c) imaju li i kakva su njihova očekivanja od institucionalne reakcije, napose kad je riječ o podršci žrtvama.

2. SEKSUALNO NASILJE U (IZVAN)AKADEMSKOM KONTEKSTU U SRPSKOM DRUŠTVU

Istraživanja seksualnog nasilja općenito u srpskom društvu novijeg su datuma. Spomenuti društveni fenomen dugo je bio tabu u javnoj sferi uopće, pa tako i znanstvenoj. Tek posljednja dva desetljeća problem postaje vidljiv u radovima domaćih istraživača. Najčešće se istražuje seksualno nasilje nad ženama (Nikolić-Ristanović, 2010; Babović, 2020; Otašević, 2005; OEBS, 2019); jedan dio radova fokusiran je na analizu seksualnog nasilja nad djecom (Pavlović i Bijvoets, 2016; Petković, Pavlović i Dimitrijević, 2012; Bogavac i dr., 2015), dok su radovi o seksualnom nasilju nad muškarcima prava rijetkost (Đurđević, Đurđević i Lukić, 2022). Seksualno nasilje istraživano je u različitim kontekstima i iz različitih perspektiva – u okviru obitelji (Antović i dr., 2006), osobito obitelji pogođene alkoholizmom (Dostanić i dr., 2021; Dragišić Labaš, 2016), oružanim sukobima (Rokvić, 2017) i zatvorima (Pavlović i Radojković, 2016), medijskom kontekstu (Višnjik, 2012), javnom prijevozu (Tanasković i Račeta, 2007), ističući čimbenike rizika (Đikanović, Jansen i Otašević, 2009), sa stajališta karakteristika i tretmana počinitelja (Lukavac, 2017; Luković i Petrović, 2017), kao i posljedica po žrtvu (Otašević, 2005; Ignjatović, 2011).

Istraživanja o seksualnom nasilju u akademskom kontekstu u srpskom društvu rijetka su i recentna. U jednom od prvih istraživanja na tu temu (Jerković, Pivk, 2008), identificirana je neobaviještenost studenata o problemu seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, kao i nizak udio i nastavnika i studenata koji svjedoče o svom neposrednom iskustvu. Čopić i Luković Radaković (2021) navode tri dosad realizirana istraživanja na temu seksualnog nasilja nad studentima.⁷ Spomenuta su istraživanja pokazala da:

- između 17% (Nikolić-Ristanović i Čopić, 2022) i 30% sudionika u istraživanju studentske populacije (Autonomni ženski centar, 2018: 5) svjedoči o iskustvu nekog oblika seksualnog nasilja; osim toga, jedan dio stude-

⁷ Jedno istraživanje provedeno je na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu (Dimitrijević i Mladenović, 2017). Drugo je istraživanje Autonomnog ženskog centra (2018) – riječ je o istraživanju koje nije bilo primarno usmjereno na studentsku populaciju, nego je uključivalo populaciju mladih. Treće je istraživanje Viktimološkog društva Srbije (Nikolić-Ristanović i Čopić, 2022). Riječ je o istraživanju *Seksualno istraživanje na univerzitetima u Srbiji: podizanje svijesti i razvijanje inovativnih mehanizama za podršku žrtvama*. O posljednjem istraživanju vidi više na: https://www.vds.rs/Projekat_SeksualnoNasiljeNaUniverzitetimaUSrbiji.htm. Osim tih, treba spomenuti i istraživanje koje su proveli studenti Filozofskog fakulteta u Beogradu 2021. godine, ali podaci iz tog istraživanja nisu javno dostupni (Resanović, 2021).

nata (27,9% kod Dimitrijević i Mladenović, 2017; 27,6% kod Nikolić-Ristanović i Ćopić, 2022) svjedoči o iskustvu viktimizacije drugih kolegica i kolega,

- studentice su značajno češće izložene seksualnom nasilju (Dimitrijević i Mladenović, 2017; Nikolić-Ristanović i Ćopić, 2022),
- počinitelji nasilja nad studenticama/studentima njihovi su profesori/profesorice (Dimitrijević i Mladenović, 2017) ili kolege (Nikolić-Ristanović i Ćopić, 2022); rezultati Nikolić-Ristanović i Ćopić (2022) pokazuju da se struktura počinitelja seksualnog nasilja (kolege, profesori, izvannastavno osoblje) mijenja ovisno o obliku nasilja,
- u polovini se slučajeva radilo o višestrukoj viktimizaciji (Dimitrijević i Mladenović, 2017),
- najčešće je riječ o verbalnom seksualnom nasilju (75,3% kod Nikolić-Ristanović i Ćopić, 2022; 85,3% kod Dimitrijević i Mladenović, 2017); o ekstremnim oblicima (silovanju ili pokušaju silovanja) svjedoči relativno mali broj studenata/studentica (1,8% u osobnom slučaju ili 11,1% u slučaju iskustva drugih kod Nikolić-Ristanović i Ćopić, 2022),
- polovina sudionika u istraživanju studentske populacije smatra da akademska sredina ne štiti u dovoljnoj mjeri studentice i studente od bilo kojeg oblika seksualnog nasilja (Autonomni ženski centar, 2018: 5-6).

Pregledom dosad objavljenih rezultata istraživanja seksualnog nasilja u domaćem akademskom kontekstu vidljivo je da su zanemarena iskustva (izvan)nastavnog osoblja u spomenutoj sferi. O tom se problemu govori u kontekstu seksističkog humora i neumjesnih komentara (Ćeriman i Spahić Šiljak, 2022), kao i rodno uvjetovanog nasilja i diskriminacije (Selimović i Tomić Selimović, 2022).

Resanović (2021) daje pregled ustaljenih praksi prijavljivanja seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja na fakultetima u Srbiji. Autorica ističe da, unatoč činjenici što su u posljednjih nekoliko godina učinjeni važni koraci u prevenciji i zaštiti žrtava seksualnog nasilja u akademskom kontekstu, institucionalni mehanizmi za identifikiranje te vrste nasilja i pružanje pomoći žrtvama još uvijek nisu dovoljno razvijeni (Resanović, 2021). U trenutku pisanja ovog rada samo šest fakulteta u Srbiji ima pravilnike koji reguliraju navedeni problem.⁸ Pritom fakulteti nisu u zakonskoj oba-

⁸ Prema Resanović (2021), to su tri fakulteta Univerziteta u Beogradu: Fakultet političkih nauka (2014), Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (2019), Filozofski fakultet (2019/2021), zatim Pravni fakultet Univerziteta Union (2019) i Filozofski fakultet u Novom Sadu (2021). U međuvremenu, isti je pravilnik usvojen i na Fakultetu dramskih umetnosti Univerziteta umetnosti u Beogradu. Osim toga, kodeksi profesionalne etike Univerziteta u Beogradu (2007), Univerziteta u Novom Sadu (2010), Univerziteta u Kragujevcu (2016) i Univerziteta u Nišu (2009) sadržavaju članke koji se odnose na zabranu bilo kakvog oblika diskriminacije i uznemiravanja članova

vezi donošenja te vrste pravilnika jer je pitanje seksualnog nasilja na radu i u vezi s radom regulirano nizom općih zakona.⁹ Međutim, Resanović (2021) smatra da postoji niz propusta u općim pravnim aktima, kao i to da oni ne uvažavaju specifičnosti akademskog konteksta.

3. METODA

Istraživanje definiranog problema dio je šireg projekta kojim se htjelo analizirati seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje u akademskom kontekstu iz perspektive studentske populacije i zaposlenika, kako tijekom nastave (unutar i izvan zgrade fakulteta), tako i izvan nastavnog procesa. Istraživanje je realizirano na dvama fakultetima Univerziteta u Novom Sadu i to: Filozofskom fakultetu i Fakultetu sporta i fizičkog vaspitanja. Fakulteti su izabrani jer je riječ o jednom tipično “ženskom” fakultetu, kako u pogledu strukture studentske populacije, tako i zaposlenika (Filozofski fakultet), dok na drugom fakultetu većinu studenata, ali i zaposlenih nastavnika čine muškarci i na njemu je, zbog naravi nastavnog procesa, potencijalno više prilika za seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje djevojka i žena (Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja). S obzirom na delikatnost teme, potrebni podaci prikupljeni su mješovitim istraživačkim planom, tj. kombiniranjem anketnog istraživanja (kvantitativna metoda) i diskusija fokusnih skupina (kvalitativna metoda).¹⁰

U ovom je radu naglasak na rezultatima dvije diskusije fokusnih skupina¹¹ u kojima su elaborirana pitanja o znanju i uvjerenjima studentica o seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju, obilježjima njihova (ne)izravnog iskustva o tom problemu, kao i njihovim očekivanjima od institucionalne podrške žrtvama. Protokol diskusije fokusnih skupina, osim uvodnog dijela (glavne informacije o istraživanju, pravila sudjelovanja, privatnost prikupljenih podataka) i sociodemografskih obilježja, sadržavao je tri središnje teme za razgovor: a) uvjerenja i znanja o seksualnom uzne-

akademske zajednice koji su utemeljeni na spolu ili zloupotrebi položaja nadređenosti (Resanović, 2021).

⁹ Riječ je o *Zakonu o zabrani diskriminacije* (Sl. glasnik RS, br. 22/2009), *Zakonu o radu* (Sl. glasnik RS, br. 24/2005), *Zakonu o sprečavanju zlostavljanja na radu* (Sl. glasnik RS, br. 36/2010), *Zakonu o rodnoj ravnopravnosti* (Sl. glasnik RS, br. 52/2021) i *Krivičnom zakoniku* (Sl. glasnik RS, br. 85/2005).

¹⁰ Rezultati anketnog istraživanja nisu predmet ovog rada i trenutno su u pripremi. Dosad je priopćen jedan rad s rezultatima anketnog istraživanja (Čikić i dr., 2023).

¹¹ Diskusije su realizirane tijekom ožujka 2022. godine. Osim toga, u istom su razdoblju realizirane i dodatne dvije fokusne skupine za diskusije sa studentima istih fakulteta. Diskusije sa studenticama vodile su istraživačice, a sa studentima istraživač kako bi se (lakše) uspostavila atmosfera povjerenja nužna za otvoren razgovor. Voditelji diskusija fokusnih skupina od ranije su poznati studentima i studenticama i od njih prihvaćeni kao osobe od povjerenja. Razgovor je vođen u posebnim prostorijama fakulteta koje su omogućile potrebnu privatnost sudionika i sudionica.

miravanju i ucjenjivanju (pojam, manifestacije/oblici, posljedice, kontekst/posebno akademski, žrtva, predator), b) (ne)posredno iskustvo (osobno iskustvo, iskustvo drugoga, reagiranje, seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje kao predmet razgovora s bliskima) i c) očekivanja od institucionalne podrške (poznavanje postupka prijave i reagiranja u akademskom kontekstu, edukacija o problemu).

Diskusije fokusnih skupina odabrane su radi detaljnijeg i dubljeg uvida u problem s obzirom na to da su ranija istraživanja u nacionalnom kontekstu bila mahom kvantitativna. Također, ova metoda omogućava međusobnu komunikaciju sudionika što formira specifično ozračje bitno za diskusiju o toj osjetljivoj temi.

Iako su istodobno provedene i dvije diskusije fokusnih skupina sa studentima o istim pitanjima, ovdje prikazani rezultati svjedoče isključivo o ženskoj perspektivi analiziranog problema jer su prethodna istraživanja (Dimitrijević i Mladenović, 2017; Nikolić-Ristanović i Ćopić, 2022; Hagerlid i dr., 2023; Bondestam i Lundqvist, 2020) pokazala da su studentice znatno ranjivija skupina. Limitiranjem prikaza rezultata samo na žensku perspektivu željelo se omogućiti sveobuhvatan uvid u iskustva i stavove studentica, ali i pružiti temelj za usporedbu s rezultatima prethodnih analiza.¹²

Odabir sudionika proveden je na temelju poziva istraživača i pritom se vodilo računa da budu zastupljene studentice svih godina i razina studija, različitih studentskih skupina, uz poštovanje načela dobrovoljnosti. U diskusijama je sudjelovalo ukupno 22 studentice, njih 12 s Filozofskog, a 10 s Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja. Većina je sudionica na prijediplomskim studijima – njih 17 (tri na prvoj, šest na drugoj, tri na trećoj i pet na četvrtoj godini studija), dok su tri na diplomskim, a dvije sudionice na doktorskim studijima. Neke studentice koje studiraju na istom fakultetu međusobno su se poznavale i prije diskusije fokusnih skupina, što je potaknulo razgovor.

S obzirom na potencijalno uznemirujuću temu razgovora, voditelji diskusija detaljno su se upoznali s protokolom, kao i postupcima reagiranja u slučaju nelagode studentica tijekom i nakon diskusije. Planirano je da se studentici koja bi doživjela izraženiju nelagodu ponudi prekid sudjelovanja u diskusiji, kao i da se s njom porazgovara u zasebnoj prostoriji i da se uputi na Tim za podršku žrtvama seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja (Filozofski fakultet, Novi Sad). Također, sve su

¹² Svakako, analiza muške perspektive o tom problemu zaslužuje dodatnu pozornost, tim prije što su takva istraživanja rijetka, posebice u srpskom društvu. Stoga, odluka je članova istraživačkog tima toj temi posvetiti posebnu pozornost u zasebnom radu izloženom na znanstvenoj konferenciji (Milovanović i dr., 2023). Također, detaljan prikaz znanja i uvjerenja studenata o seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju, obilježja njihova (ne)izravnog iskustva i njihovih očekivanja omogućit će usporedbu s rezultatima sličnih istraživanja (Balenić i dr., 2000; Carlisle i dr., 2021; Sikweyiya i dr., 2023). Istodobno, zasebne analize perspektive studentica i studenata omogućit će njihovu temeljnu usporedbu radi utvrđivanja rodno determiniranih razlika.

studentice nakon diskusije dobile liflet s informacijama o službama koje se bave prevencijom i zaštitom od seksualnog nasilja (tzv. debriefing). Osim toga, omogućeno im je i da se obrate voditeljima diskusije, ali nijedna studentica nije osjetila takvu potrebu.

Prije početka razgovora, sve su studentice još jednom obaviještene o sadržaju i cilju istraživanja, kao i o mogućnosti napuštanja diskusije. U sklopu pisanog pristanka za sudjelovanje u diskusiji fokusnih skupina, studentice su također upozorene da sve o čemu se govori u okviru diskusije tretiraju kao povjerljivu informaciju te da sadržaj razgovora ne otkrivaju drugima. Diskusije fokusnih skupina održane su u ozračju povjerenja i spremnosti sudionica da javno i otvoreno govore o spomenutoj temi, pokazujući da razumiju problem, pomno slušaju sugovornice, diskutiraju i jasno iznose svoje stavove.

Tijekom transkripcije audio-zapisa diskusije, svi su podaci posve anonimizirani. Transkribirani podaci sistematizirani su i analizirani primjenom tematske analize (Kuckartz, 2014), što je omogućilo identificiranje repetitivnih obrazaca, kao i specifičnosti u narativima studentica. Kodovi su definirani u višefaznom procesu (Kuckartz, 2014). U prvom koraku kodovi su definirani deduktivno, na temelju rezultata ranijih istraživanja (Bondestam i Lundqvist, 2020; Hagerlid i dr., 2023; Nikolić-Ristanović i Čopić, 2022), a potom su uslijedili pregled prikupljenih podataka i induktivno izvođenje kodova. Potom su induktivni i deduktivni kodovi uspoređeni i dopunjeni za potrebe analize i određivanja tema (npr. kodovi društvena reakcija, edukacija i informiranje, pomoć/podrška, preveniranje unutar teme podrška). Odluka o višefaznom kodiranju donesena je u skladu s nastojanjem da se sustavno odgovori na postavljena istraživačka pitanja, kao i da se daju novi, kontekstualno specifični, uvidi u analizirani problem. U transkripciji, kodiranju i analizi prikupljenih podataka sudjelovali su voditelji diskusije. U obradi podataka nisu korišteni računalni programi.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

4.1. Uvjerenja i znanja studentica o seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju

Sve studentice imaju jasnu predodžbu o tome što je seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje. No, primjećuje se da neke studentice češće koriste formulaciju “seksualno nasilje” što je i razumljivo jer je taj termin znatno prisutniji u javnom diskursu. Na temelju njihovih narativa zaključuje se da studentice pod pojmom seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja podrazumijevaju svako verbalno, psihičko i fizičko nasilje temeljno na rodnom i/ili seksualnom identitetu koje se vrši protivno volji osobe i kojim se ugrožava njezin integritet, vrijeđa njezino dostojanstvo te proizvodi nepovoljne fizičke i psihičke posljedice.

Svaki čin vaginalne, analne ili oralne penetracije učinjene nad nekom osobom koja to nije dozvolila. Ali, ne mora biti samo vid penetracije, već i neko seksualno uznemiravanje, zadirkivanje, dobacivanje. (studentica 11)

Testiranje i ugrožavanje granica druge osobe. (studentica 1)

Za mene to znači, i pored nekih neželjenih fizičkih dodira, gomilu neumjesnih komentara, neželjenih prilazaka, dobacivanja. (studentica 2)

... neprikladni komentari ili bilo koji oblik dobacivanja koji se radi, a da se druga osoba ne osjeća ugodno. I ako jeste prva asocijacija muškarac nad ženom, može biti i obrnuto. (studentica 5)

... žrtvina nemoć i bespomoćnost u sustavu koji postoji kod nas. (studentica 7)

... svaka nedozvoljena radnja koja vrijeđa dostojanstvo te osobe. (studentica 9)

... mene asocira na neku veću prisnost nego što je normalno. (studentica 15)

Za razliku od intimne veze, seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje karakterizira izostanak dobrovoljnog pristanka jedne od strana koja sudjeluje u odnosu.

... ako nije dat pristanak, sve dalje je seksualno uznemiravanje. (studentica 10)

Međutim, sudionice diskusije fokusnih skupina ističu da neki oblici seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja spadaju u “sivu zonu” koja nije dovoljno jasna u pogledu ugrožavanja integriteta i dostojanstva ličnosti. Kao primjer navode verbalne iskaze koji za jednu osobu mogu biti uznemiravanje, a za drugu kompliment.

Mogu se samo nadovezati, mislim da što se tiče verbalne dimenzije, da je dosta neka siva zona, da se to može poslije objasniti kao da je to bio samo kompli-

ment, neka vrsta neugodnosti... što je ta siva zona, gdje prestaje kompliment, a gdje započinje uznemiravanje i to je jako teško poslije dokazati. (studentica 6)

Neki oblici seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja mogu se prepoznati iz narativa studentica: neželjeni i neprimjereni pogledi, (nedopušteno) snimanje mobitelom (posebno tijekom seksualnog odnosa), neprimjereni komentari i dobacivanja (osobito na račun fizičkog izgleda), neželjeni i neprimjereni fizički dodiri, neželjene poruke na društvenim mrežama (čak i nakon "blokiranja"), emocionalna manipulacija, neumjesne šale, neželjeni prilasci.

Većina sugovornica ističe kako su već godinama, još od rane adolescencije, izložene muškim (vršnjačkim i od starijih muškaraca) dobacivanjima na račun svog fizičkog izgleda bilo na ulici, autobusnim stajalištima, bazenima, u parkovima, teretanama, diskotekama, čak i u školi.

Osnovna škola je bila u pitanju, nastavnik glazbene kulture i nastavnik tjelesnog. (studentica 20)

Takva se praksa nastavlja i na sveučilištu. Naime, studentice smatraju da ne postoji tipično mjesto i tipična situacija u kojoj se događa seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje – kako se ta vrsta seksualnog nasilja može dogoditi svakome, tako se može dogoditi bilo gdje.

Mislim svaki (kontekst – prim. aut.), u biti. Doslovno se takve stvari događaju i u amfiteatru punom ljudi i u hodniku. (studentica 3)

Osnovu za razumijevanje navedenog stava studentica treba tražiti u općoj seksualizaciji žena u srpskom društvu kao pokazatelju njegove patrijarhalnosti. Da je riječ o problemu koji ima duboke društvene uzroke, svjesne su i same studentice.

Zato što smo mi generalno seksualizirane kao žene i znamo da... evo, ja sam zakopčana do grla, ali opet (ha!) grudi i te stvari, jer gdje god da se pojavim, ja ću biti seksualizirana na ovaj ili onaj način. Ja mogu da sam u burki i ostalim stvarima, zna se kako se ophodi prema ženama u patrijarhalnom društvu... moramo, da kažem, na neki radikalniji način pristupiti ovim problemima, a ne da imate samo neke, da kažem, komisije koje će raditi ovo i ono... Naravno, apsolutno moja podrška da postoji komisija na svakom fakultetu i u svakoj instituciji, ali to je generalno sustavni problem, nije to pojedinačni slučaj. (studentica 9)

Mislim da to nisu loše namjere već je to toliko uvriježeno u društvu da ljudi nisu svjesni da je to seksualno uznemiravanje. (studentica 10)

Narativi studentica jasno upućuju na opću prisutnost, ali i nedovoljnu vidljivost i prepoznatljivost seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, posebice u akademskom kontekstu:

... to sve negdje između nas postoji, ali dobro se prikriva... (studentica 15)

Društvo nerijetko očekuje da u žrtvama seksualnog nasilja prepozna određeni tip osobe. Tipizacija žrtve uobičajena je ne samo kad je riječ o seksualnom nasilju, nego i o nasilju općenito. Na taj se način pravi distinkcija između žrtava i ne-žrtava, što treba poslužiti društvu da se suoči s fenomenom seksualnog nasilja, njegovim individualnim i kolektivnim posljedicama, ali i da pokuša procijeniti rizik od viktimizacije. No, tipizacija također može dovesti i do dodatne viktimizacije i traumatizacije žrtve, kao i (neizravnog) opravdavanja seksualnog nasilja, tj. situacije u kojoj se žrtva našla. Tako, nije rijedak slučaj da se u javnosti pojavljuju stavovi o žrtvi seksualnog nasilja koja je:

- *“provocirala oblačenjem i/ili ponašanjem”* – npr. nosila minisuknju, dekolte; pristala izići na spoj (*“Pa to zato što misle da si zaslužila ako si razgoličenija, nego ako si skoz zakopčana”* – studentica 9) ili
- *“trebala znati bolje”* s kakvim se potencijalnim posljedicama može suočiti (npr. djevojka koja je došla na konzultacije s profesorom izvan radnih sati).

Studentice ističu da ne postoji tipična žrtva, tj. da se svatko može naći u toj ulozi. Isto tako, svatko se može naći i u ulozi nasilnika. Ipak, naglašavaju kako njihovo (ne)izravno životno iskustvo pokazuje da su žene mnogo češće žrtve. Također, studentice ističu da u našem društvu postoji kontinuitet izloženosti žena seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju, počevši od rane, najčešće adolescentske, dobi te da rana viktimizacija djevojčica i djevojaka može imati dalekosežne negativne posljedice u kasnijim fazama njihovih života.

O tome da žrtvom može biti svatko, bez obzira na svoju društvenu ulogu i poziciju, svjedoči i stav da to *“može da bude i neka osoba koja je i na nekom višem položaju i koja je u društvu predstavljena ko neka jaka osoba”* (studentica 9).

Samo bih dodala da tome nisu izložene samo studentice, nego i profesorice i asistentice i ono, žene koje rade po uredima, u studentskim službama i to je jednostavno manifestiranje seksizma, mizoginije, nepoštovanja tebe kao profesorice jer svakako si ispod njega samo zato što si žena, u tome je bit, ja bar tako vidim. I to manifestiranje njegove moći i to je to. (studentica 9)

Iako studentice ističu da su žene znatno češće žrtve, svjesne su da se i muškarci mogu naći u toj ulozi, kao i da je i njima potrebno pružiti podršku.

Ja, na žalost, veliku žalost, znam primjere i studenata koji su imali neugodne situacije, koji su imali neprijatne dodire od strane profesora, zaposlenika, vannastavnog osoblja na fakultetu. (studentica 7)

... treba raditi na tome da se pomogne i muškarcima. Prije svega, treba raditi na tome da se muškarac otvori da govori o tome, da to nije tabu tema. To je tabu tema i za nas žene, a kamoli za muškarce. Ali, mislim da treba raditi na tome. (studentica 6)

Iako, prema njihovu mišljenju, svatko i svugdje može biti žrtvom, društvo još uvijek nastoji stvoriti sliku tipične žrtve kao osobe koja je:

... slaba, nestabilna, tako jednostavno povučena, zatvorena. (studentica 2)

... labilnija, koja nema toliku podršku, koja nema sa kim da podijeli to što se dogodilo. (studentica 12)

... uciviljena, plače, nikome ništa ne prijavljuje, totalno je ruinirana. (studentica 8)

... možda ima razvijenije tijelo ili se provokativnije oblači. (studentica 9)

Iz narativa studentica moguće je izdvojiti dvije bitne karakteristike kojima društvo nastoji opisati osobu koja je pretrpjela seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje. Prva se odnosi na subordinirani položaj žrtve, položaj nemoći u odnosu na nasilnika:

Studentica: ... možda jedino žrtvu možemo prepoznati po nekom nižem položaju, ne mora biti hijerarhijski, prosto... nekom... možda je to teška riječ, da na neki način zavisi od tog koji vrši zlostavljanje ili da je on na neki način ili ta osoba, na neki način... (studentica 4)

Istraživačica: Ima neku nadmoć, možda?

Studentica: Tako je. (studentica 4)

Druga karakteristika podrazumijeva osjećaj srama i krivnje kod žrtve. Takav osjećaj koji je (samo)nametnut dodatno pridonosi viktimizaciji žrtve.

Pogotovo što se u takvim situacijama osjeća veliki sram i krivnja, u smislu: "Što sam ja to uradila da se meni to događa, da li sam ja nečim izazvala, da li sam ja možda stvarno imala tako velik dekolte da profesor ima pravo komentirati pošto je ipak on netko na višoj hijerhiji, društvenom statusu nego ja?" (studentica 9)

Ali, jednostavno smo takvo društvo koje će biti podijeljeno i isto tako osuditi tu žrtvu, kao, ona je kriva, ona je izazivala, zašto se tako obukla, a zapravo je kriv isključivo taj nasilnik i žrtva nikada ne može biti kriva, nego je zapravo problem u onome tko provodi nasilje. (studentica 6)

Studentice ističu da je osjećaj srama dodatno pojačan činjenicom što žrtva ne može računati na povjerenje ni razumijevanje društvene okoline. Naime, okolina je najčešće nespremna i zatvorena za razgovor o seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju kao vrlo neugodnoj, gotovo tabu-temi. To se posebice odnosi na akademski kontekst jer se pretpostavlja da je riječ o specifičnom profesionalnom, ali i moralnom ozračju u kojem se takvi problemi u osnovi ne bi trebali pojavljivati ili se, pak, oni negiraju jer se time narušava dignitet institucije i/ili njezinih predstavnika (zaposlenika i/ili studenata). To dodatno izolira žrtvu, što znači da se često mora oslanjati isključivo na vlastite resurse u rješavanju problema.

4.2. (Ne)izravno iskustvo studentica o seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju

Sve sudionice diskusije fokusnih skupina potvrdile su da poznaju nekoga tko je iskusio seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje. Najčešće je riječ o njihovim vršnjakinjama. Unutargeneracijska razmjena iskustava je i očekivana s obzirom na bliskost i povjerenje među pripadnicama iste generacije, ali i dijeljenje društvenih kontakata, fizičkog i društvenog prostora, narativa i životnog iskustva općenito.

Studentice ističu da su u nekim slučajevima i same svjedočile seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju, dok su u drugim slučajevima za to doznale naknadno, bilo od osoba koje su bile žrtve, bilo od nekih drugih osoba koje su tim događajima svjedočile, bilo putem medija. Većina njih ističe da su se u takvim situacijama, posebice kad su se našle u ulozi izravnih svjedokinja seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, osjećale vrlo neugodno.

Također, studentice naglašavaju da su posljedice iskustva seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja bile jasno vidljive na žrtvi:

Ja znam jednu djevojku koja je sebi, mislim, naudila zbog tih stvari. Mislim, ona je sad dobro i sve, ali prošla je i kroz fazu anoreksije i kroz fazu da prijete da će sebi oduzeti život. Mislim, to su strašne stvari, stvarno. Ali, evo i sada, ona je dobro, ali opet, ja znam kad pričam s' njom, da ona, na primjer, od tada mušku osobu ne može vidjeti ni u pismu. Ona ne može imati druga.. Ne može jednostavno, ima tu neku averziju prema muškarcima... To je stvarno, mislim, teško. Mislim, kad pogledaš da si nekom uništio život da, mislim, da ona ne može

kasnije porodicu stvoriti jer se boji da će i taj čovjek sutra, kad, tko, koji bi joj bio muž ili nešto... Ne, boji se, jednostavno ne smije... (studentica 20)

Većina studentica potvrđuje da je svjedočila seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju i u akademskom kontekstu, a neke i same navode da su imale neugodna iskustva. Pritom su nasilnici i akademski zaposlenici i kolege.

Ne znam bi li to bilo seksualno, ali rodno je, mogu dati primjer onoga što sam svojim očima vidjela... profesor koji je u jednom momentu na jednom kolegiju komentirao dekolte jedne kolegice i rekao: "Kako da ja držim predavanje kada ti tako dolaziš pred mene?!", što ja mislim da apsolutno prelazi granice. Pogotovo što djevojka nije bila neprikladno obučena, pa da sad kaže čovjek, ali čak i tada, nije njeгово da radi takve komentare. (studentica 3)

Ja sam imala jednu situaciju gdje mi je jedan zaposlenik na fakultetu slao nepristojne poruke i ja u tom trenutku nisam znala što da radim jer će on meni predavati, što će tu biti, kome da se obratim... Ja sam se raspitala kod starijih generacija, da li su oni imali iskustva s tim čovjekom i onda su mi rekli: "Da, da, da, blokiraj ga!" i to je to. I ja sam ga blokirala i nikad više nisam imala ništa s tim. Imala sam tu sreću da me on ostavi na miru. (studentica 15)

Da, po studentskim domovima tako se nešto događalo. (studentica 8)

No, postoje i (rijetke) suprotne situacije u kojima su studentice te koje potencijalno uznemiruju.

Ja bih dodala, radim na jednom drugom fakultetu pa iz tog konteksta mogu istaknuti neke stvari koje mi kolege, dakle nastavnici, govore da im studentice šalju poruke... I sad je zapravo vrlo teško napraviti razliku, ... jako je teško razlučiti kada djevojka... inicira neki kontakt, ulazi li ona u neku mrežu seksualnog uznemiravanja ili je to neka emocionalna manipulacija. (studentica 10)

Također, studentice naglašavaju da viktimizacija u seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju može biti i posredna, putem prepričavanja uvredljivih i neugodnih događaja, uvredljivih izjava u pozitivnoj konotaciji.

Na primjer, sjećam se da smo pričali jednom prilikom u društvu i drugar mi je ispričao kao dobru šalu, kaže "Profesor je rekao na predavanju u životu su važne samo pivo, pecanje i p..." (studentica 3)

U situacijama kad doznaju za slučajeve seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, posebice njima bliskih osoba, studentice ističu da su spremne saslušati žrtvu, ali i reagirati, ako je žrtva suglasna.

Moje prvo pitanje u takvim situacijama da znam želiš li samo da te saslušam ili trebaš samo razgovarati ili želiš vidjeti što možemo učiniti. (studentica 9)

... možemo malo pogurati tu osobu (žrtvu – prim. aut.) i nekako je ohrabriti... (studentica 20)

Spomenuta je vrsta intrageneracijske potpore nerijetko i jedina jer, kako ističu neke od studentica, događa se da žrtva ostane sama, napuštena i/ili izolirana.

... I onda se i udaljila od tih prijatelja... Ostaneš sam... Nismo ni svjesni kroz šta prolaze. Stvarno, to su ogromne stvari. I ta cura normalno, kao, funkcionira, i sve, al' ona se lomi... Kako i pitati nekoga ako stvarno ima neki problem, a ti slušiš?! Kako, kako pristupiti, kako pitati da, da tu osobu još više ne ugroziš?!... A da možemo pomoći i utjecati. I mislim da je to, da te osobe osjete da imaju nekoga... (studentica 21)

Potpore vršnjaka posebno je važna ako znamo da su studentice u više navrata istaknule kako s roditeljima i drugim odraslim osobama ne razgovaraju o “tim problemima”, jer odrasli, posebno roditelji, “uvijek imaju važnije obveze”. Također je moguće i da ih odrasli ne bi dovoljno razumjeli, da bi pomislili da pretjeruju ili bi, pak, reagirali neprimjereno, što posredno upućuje na nedovoljno povjerenje u roditelje, ali i ostale odrasle osobe. Na ovaj se način dodatno podcrtava važnost senzibiliziranja vršnjaka i vršnjakinja za navedenu temu jer rezultati ovog istraživanja pokazuju da je “početni resurs” za kasniju adekvatnu reakciju na seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje upravo u vršnjačkoj grupi.

4.3. Očekivanja od institucionalne podrške žrtvama seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja

Studentice redom ističu da, kad bi se našle u ulozi žrtve, ne bi bile sigurne kojoj se instituciji trebaju obratiti za pomoć i podršku. To se odnosi kako na društvene institucije općenito, tako i na fakultetske službe. To tvrde i one sudionice koje su se susrele s traumatičnim iskustvima drugih. Takvi odgovori korespondiraju s narativima koji potvrđuju uvjerenja studentica da su žene ranjivije od muškaraca, da predstavnici (nekih) nadležnih služba ne smatraju važnim takve prijave, da one same nisu dovoljno informirane i sl.

Mislim da je to poanta, baš sam pričala zadnjih godina s kolegicama koje jesu prošle neke stvari, koje su bile potresene na ovaj ili onaj način, ali bilo je da zapravo nisu znale kome se obratiti. Bojale su se bilo kome prići jer one znaju samo taj studentski dio priče, nisu znale koji profesor je s kim dobar... ako se obrate, da li će to doći do osobe koja je nešto počinila. Nije bilo transparentno i onda su se osjećale kao da nemaju neki, da kažem, jasan put, ka rješenju problema i to je tako ostalo... (studentica 8)

Jednostavno postoji neka doza nepovjerenja i neko mišljenje da su profesori u tome zajedno, da se oni druže, poznaju, da su prijatelji i da će prije stati na stranu svog kolege, prijatelja, nego neke studentice, a i također to što studentice često misle da su same krive zbog svog odijevanja, zbog izgleda, možda ponašanja i da su one same krive upravo zbog društva u kome živimo i zbog načina na koji se žene promatraju u društvu, kako su jednostavno seksualizirane i kako se smatra da je razlog seksualnog uznemiravanja zapravo izgled žene i njeno odijevanje, a ne krivnja te osobe koja uznemirava. (studentica 9)

Većina studentica ističe da kad bi se našle u ulozi žrtve ili svjedokinje seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja na fakultetu na kojem studiraju, ne bi znale komu se trebaju obratiti za pomoć. Osim toga, većina ističe kako se najvjerojatnije ne bi obratile za pomoć ikomu od zaposlenika zbog toga što (dovoljno) ne poznaju njihove međusobne odnose, ali i zbog vlastitog položaja na fakultetu (straha od osude/odmazde).

Jer možda netko misli, konkretno tko se ne bi obratio, da će i ta osoba, jer su na fakultetu, njega štiti. I da se neće zauzeti za nas, nego će više iz nekih svojih interesa, nebitno, dobrog odnosa sa tom osobom, štiti tu osobu i da će samo prešutjeti sve to ili ako već krene da se potegne tema, da će stati protiv nas. (studentica 20)

Mislim da se tako to upravo događa jer se međusobno štite, jer ono što sam ja čula iz tog perioda dok sam ja studirala, da je jedna studentica imala situaciju sa jednim profesorom i da je rekla svojim roditeljima. Igrom slučaja, roditelji su bili neki, onako malo vjerojatno imućniji ili možda utjecajniji. Oni su došli, napravili su ovdje šou na faksu. Što se dogodilo?! Taj profesor je tada ostao raditi, a djevojka je munjevitom brzinom uspjela završiti fakultet, da to ne bi otišlo u medije, ta situacija. Znači, zataškano je, zapravo. (studentica 15)

Napraviš sebi veći problem nego da si šutio osobama s fakulteta ili bilo koje ustanove. (studentica 20)

Samo nekoliko sudionica diskusija fokusnih skupina smatra da među zaposlenicima na fakultetu na kojem studiraju imaju osobu od povjerenja s kojom bi mogle podijeliti spoznaje o iskustvu seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja. To posebno ističu studentice koje su na višim godinama studija i koje su imale dovoljno vremena i prilike upoznati se s nastavnim kadrom i steći povjerenje u njih, ne samo kao stručnjake/profesionalce nego i ljude.

Imam profesora i asistenata, definitivno, koji su vrlo pristupačni. (studentica 3)

Mislim, svatko ima jednu osobu na fakultetu od zaposlenih, kojoj stvarno vjeruje i kojoj vjeruje da bi to ostalo između njih, ne bi išlo dalje od te osobe... Al' mislim da bi svakako svatko prvi prokomentirao s nekim od svojih vršnjaka. (studentica 14)

U slučaju da se za pomoć ipak odluče obratiti nekom od zaposlenika na fakultetu, studentice ističu da bi mogle da informacija koju su podijelile "ne ode dalje". To dodatno potvrđuje njihovu zabrinutost u pogledu reakcije i ishoda razotkrivanja slučaja. Također, studentice ističu kako bi svoje (starije) kolege i kolegice najprije pitale jesu li doživjeli nešto slično i kako su reagirali.

Manji dio studentica smatra da bi institucionalnu pomoć žrtvama seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja u akademskoj sredini trebalo osigurati izvan fakulteta, pa i sveučilišta. Smatraju da bi se na taj način žrtvi omogućila potrebna privatnost prilikom prijave slučaja.

Fakultet uspostavi suradnju s nekom službom koja nije ovdje na fakultetu. Znači da se ne nalazi, kao sad imamo ured jedan u kojem se nalazi ta osoba, nego da je to van negdje. Znači, da uopće nije u ovom objektu. Nego da je negdje dalje. (studentica 21)

Možda bi to bilo bolje i da ima ta neka osoba, da je na gradskom nivou...(studentica 22)

Znači, netko neutralan, tko se ne druži s ljudima, tko može da nam... da nas uputi, da nam pomogne, da, da djeluje na neku određenu situaciju. (studentica 15)

Uz reakciju na slučajeve seksualnog uznemiravanja i ucjena¹³, sastavni bi dio institucionalne podrške, prema mišljenju studentica, trebala biti i prevencija utemeljena na edukaciji.

Treba uvrstiti to jednostavno u edukaciju, da li u srednje škole, fakultete, da svi studenti imaju uvid u tu definiciju seksualnog nasilja. (studentica 12)

¹³ Misli se na pružanje pomoći žrtvi, procesuiranje slučaja, sankcioniranje počinitelja.

Nekim preventivnim radom, nekim predavanjima koja su dio naših. (studentica 11)

Pa, ja mislim generalno da bi fakultet pomogao samo kad bi se organizirali takvi neki događaji gdje se priča o tome. Mislim da bi to bilo dovoljno... Mislim da bi studenti već osjetili: "Aha, okej, fakultet je tu za nas čim nam daje takve informacije, čim nam dovodi stručna lica da razgovaraju"... (studentica 21)

Naime, studentice smatraju da studenti, odnosno, mladi općenito nisu dovoljno educirani o tome što je seksualno uznemiravanje i ucjenjivanje, koliko je ono rašireno, do kakvih posljedica može dovesti, kao i kako reagirati u slučaju da se netko nađe u ulozi žrtve ili svjedoka. Ima i onih koji smatraju da se edukacija ne bi trebala odnositi samo na studentsku populaciju nego na sve članove akademske zajednice:

A mislim da bi i profesori, mislim, i ljudima na fakultetu, profesorima i svim ostalim trebalo da se održi (edukacija – prim.aut). (studentica 21)

Neke studentice ističu da među njihovim prijateljima/prijateljicama i kolegama/kolegicama postoji i određena odbojnost prema spomenutoj temi pa ne žele govoriti o problemu i ignoriraju ga, ističući da se to njima samima, na sreću, nije dogodilo.

Sudionice diskusije fokusnih skupina navode da se tijekom školovanja (kako na fakultetu, tako i prije) nisu susrele s organiziranom i sustavnom edukacijom na temu seksualnog nasilja.¹⁴ Njihove spoznaje i informiranost o toj temi rezultat su osobne zainteresiranosti i inicijative.

Mislim da upravo studentice ili studenti nisu upoznati s tim toliko što je seksualno uznemiravanje i što je seksualno nasilje, ali da postoje možda mogućnosti neformalnog obrazovanja da se o tome uči, da se sluša, ali i da to bude tijekom našeg formalnog obrazovanja i mislim da je to ono što nedostaje u našoj zemlji. (studentica 5)

¹⁴ Jedna studentica ističe da se tijekom srednjoškolskog obrazovanja u sklopu programa edukacije o vršnjačkom nasilju susrela s tim problemom. Riječ je o izoliranom iskustvu, o kojem druge studentice nisu govorile. Pritom i sama studentica ističe da je broj škola koje su bile dio tog programa ograničen:

Jeste, u programima koji se tiču tih vršnjačkih edukatora i škole bez nasilja ima dijelova koji se tiču seksualnog uznemiravanja i to baš onako lijepo, postupno, što je uznemiravanje, pa je opisano, ne znam, štipkanje, dodirivanje, gdje je točno i jasno mjerljivo, ali je problem čitavog našeg obrazovnog sustava što je svega dvadeset škola bilo obuhvaćeno u cijeloj Srbiji tim programom. (studentica 4)

Ja sam na prvoj godini odabrala temu seksualnog nasilja, ali to nije bila tema koju smo obrađivali svi, već kao izborna tema za neku prezentaciju. (studentica 12)

S obzirom na to da su suglasne kako je edukacija studenata i studentica o seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju nužna, sudionice diskusije fokusnih skupina ističu da bi ona trebala biti dio službenih kurikuluma, tj. inkorporirana u formalno obrazovanje. Time bi se, smatraju one, postigao veći obuhvat educiranih, ali i osigurala potrebna kvaliteta obrazovanja o problemu. Ujedno, time bi se ojačao osjećaj međusobnog povjerenja unutar akademske zajednice, ali i dalo do znanja potencijalnim predatorima da će njihovo nasilničko ponašanje biti prepoznato i sankcionirano.

Osim uvođenja edukacije o seksualnom nasilju uopće u formalno akademsko obrazovanje, sudionice diskusije fokusnih skupina smatraju da u razvijanje svijesti o problemu seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja treba uključiti i druge kanale informiranja poput tribina, radionica, brošura, zatim plakate, ali i društvene mreže.

Ali i društvene mreže, da, to bi mogli, koristiti službene stranice fakulteta gdje će to biti jasno i mjerljivo, što je to seksualno uznemiravanje, kome se obratiti... (studentica 2)

Informiranje i edukacija o seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju kroz formalni sustav obrazovanja treba pridonijeti razvoju i jačanju međusobnog povjerenja, senzibiliziranju kako mladih, tako i šire javnosti o opisanom problemu, kao i destigmatizaciji žrtava. Potonje je od posebne važnosti jer pridonosi poticanju žrtava da progovore i reagiraju pa bi se tako problem mogao prevenirati.

... mislim da je potrebno raditi na osnaživanju ne samo žrtava, nego svih djevojaka, da znaju prepoznati, da znaju reagirati... ali ne samo djevojaka, nego i muškaraca jer ja mislim da mnogi muškarci nisu ni svjesni da čine nasilje, niti da je to nasilje... (studentica 6)

Mislim da treba više raditi na toj nekoj destigmatizaciji, da to prestane biti tabu tema... naravno, ne kažem da svi trebaju prijaviti, netko ne može nikad, ali da se radi na tome da se žrtva nekako osnaži... ne da kaže nekom nadležnom, ali barem prijatelju, obitelji, ako je to moguće... ili sama sa sobom, na neki način, da razgovara, ali da se radi o tome da žrtva osvijesti da nije imala nikakvu krivicu u tome. (studentica 1)

Studentice su svjesne razlika u senzibiliziranosti pojedinih fakulteta (kako njihove studentske populacije, tako i zaposlenika, ali i samih institucija) za taj problem. Prema njihovu mišljenju, upravo te razlike treba uzeti u obzir prilikom planiranja i provedbe edukacije.

Samo bih dodala, što se tiče uključivanja te edukacije u fakultete, lako je o tome govoriti na našem fakultetu jer je naš fakultet povezan s humanističkim znanostima, ali evo primjer FTN-a ili PMF-a gdje oni nemaju nikakve veze s tim sociološkim fenomenima, gdje uopće ni ne govore o tome... kako njih educirati o seksualnom nasilju? (studentica 6)

Poanta je ne objasniti nekome tko već zna što je seksualno uznemiravanje, nego na koji način napraviti taj outreach prema grupama koje su zapravo odvojene od te priče. I zato je jedan dobar primjer prakse, za početak, dijeljenje ovih malih pamfleta na ulasku u fakultet.¹⁵ (studentica 1)

Pa mislim da je jako teško na tim nekim drugim fakultetima uključiti to, pogotovo čak i ovdje... ako mi imamo dobrovoljnu tribinu o tome, tko će na nju doći, prvenstveno ljudi koji su već zainteresirani za temu. (studentica 7)

Određivanje vršnjačkih savjetnika (engl. *peer counseling*) na odjelima i/ili godinama studija, prema mišljenju studentica, pridonijelo bi međusobnom (osobito intrageneracijskom) povjerenju. Na taj bi se način pokrenula lančana reakcija vršnjačkog senzibiliziranja i netoleriranja seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja. Za izgradnju i funkcioniranje takvog sustava podrške i povjerenja mogli bi se koristiti postojeći kapaciteti, tj. oni studenti i studentice koji su se u sklopu redovitog obrazovanja educirali za pružanje savjetodavnih usluga.

Mislim da bi bilo jako dobro ispitati u okviru grupa ili generacija tko su osobe u koje studenti imaju najviše povjerenja, doslovno odraditi anketu i onda te ljude s različitih odsjeka uključiti u tim... Ovo bi se moglo učiniti davanjem ankete kako bi vidjeli koji su to ljudi koji su najviše prihvaćeni u određenoj godini ili grupi i da zatim ti ljudi idu na edukaciju i da drže edukaciju u okviru svojih smjerova. Mislim, ne edukacije, više radionice o seksualnom nasilju i uznemiravanju, pa na taj način možemo nekako decentralizirati problem. (studentica 1)

¹⁵ Studentica se referira na akciju organiziranu na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu u okviru koje su tiskani letci s bitnim informacijama o seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju (pojam, oblici, postupak prijave, bazični savjeti, kontakt Tima za potporu), a koji su dijeljeni studentima i bili dostupni na prometnim mjestima u zgradi fakulteta. Akcija je organizirana 2021./2022. godine u okviru projekta *Ka sigurnom Univerzitetu: informisanje studenta o pojavi seksualnog uznemiravanja i zlostavljanja*. U projektu je sudjelovao dio autora ovog rada. Projekt je podržao Sekretarijat za visoko obrazovanje i naučnoistraživačku delatnost AP Vojvodine.

... a, s druge strane, mislim da ne treba zaboraviti da postoje baš studentice s humanističkih znanosti koje rade u raznim savjetovalištim, koje su prošle akreditirane edukacije u okviru sustava, koje rade u SOS ženskom centru i tako dalje, mogao bi se već iskoristiti taj resurs koji imamo da se ne pravi dodatni trošak i dodatna edukacija. (studentica 1)

Naličje problematike sustava podrške i pomoći žrtvama pitanje je tretmana postupanja s počiniteljima seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja. Dok su za jedne sankcije jedino moguće rješenje, druge studentice smatraju da se time ne postižu odgovarajući učinci, tj. da se time ne prevenira pojava novih slučajeva.

Dodala bih samo da vas podsjetim da je kazna najbolji oblik učenja (smijeh prisutnih), najlakši način učenja. U svakom slučaju, oni koji nešto rade, u svakom slučaju treba sankcionirati takvo ponašanje, ne smijemo biti slijepi. (studentica 10)

Ne mislim to. Zašto? Zato što, prvo, doći ću do habituacije. Mislim, nebitno je sad sve to da ulazimo, kako, i na koji način, mislim da nećemo postići ništa time ako tu osobu kaznimo i to ostane na kazni i ako je natjeramo da ide na savjetodavni rad. Mislim da je potrebno da ta osoba osvijesti zašto nije u redu to što radi da bi mogla ostati dio sustava... raditi savjetovanje s novim žrtvama, a ja ne bih isključila ni rad s osobama koje su počinile nasilje. (studentica 1)

5. RASPRAVA

Rezultati istraživanja pokazuju da su studentice izrazito senzibilizirane za problem seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja.¹⁶ One jasno prepoznaju što se pod tim pojmom podrazumijeva, kako se on manifestira, što ga proizvodi, u kojim se kontekstima pojavljuje, kakve su mu posljedice i sl., što je u skladu s rezultatima ranijih istraživanja (Nikolić-Ristanović i Čopić, 2022; Autonomni ženski centar, 2018; Dimitrijević i Mladenović, 2017; Balenović i dr., 1999; Rotundo, Nguyen i Sackett, 2001). Međutim, umjesto uznemiravanja i ucjenjivanja, studentice uglavnom rabe termin nasilje, što je i očekivano jer je on učestaliji i prihvaćeniji u javnom diskursu. Njihova senzibiliziranost posljedica je djelomične transformacije rodnog režima među mlađom, visokoobrazovanom, urbanom populacijom (Blagojević, 2017). Ipak, primjećuje se da još uvijek postoji određena doza (auto)cenzure u razgovoru

¹⁶ Kako se prakse seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja mogu međusobno uvjetovati (osobito u kontekstu izražene hijerarhije moći), u radu se pojmovi koji se odnose na te prakse promatraju kao jedna analitička kategorija. Čini se da ih tako percipiraju i studentice, iako se iz njihovih pojedinačnih iskaza više prepoznaju obilježja percepcije i (ne)izravnih iskustava seksualnog uznemiravanja.

o navedenom problemu, posebice s roditeljima ili drugim odraslim osobama iz primarne sredine. To je posebice vidljivo u onim društvima (poput srpskog) u kojima se patrijarhalni obrasci osobnog srama, stigme i krivice još uvijek reproduciraju (rodnom) socijalizacijom.

Međutim, senzibiliziranje studentica za problem seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja ne može ih zaštititi od izloženosti tom društvenom problemu. Naprotiv, studentice se pojavljuju kako u ulozi žrtve, tako i ulozi svjedoka seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja što, također, može pridonijeti njihovoj posrednoj viktimizaciji. O (ne)izravnoj izloženosti studentica seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju svjedoče i nalazi ranijih domaćih istraživanja (Nikolić-Ristanović i Čopić, 2022; Dimitrijević i Mladenović, 2017), kao i istraživanja u regionu i šire (Balenović i dr., 1999; Bondestam i Lundqvist, 2020; Fisher, Cullen i Turner, 2000; Hagerlid i dr., 2023; Wei i dr., 2022).

Slijedeći iskaze sudionica, primjećen je kontinuitet izloženosti studentica seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju još od osnovnoškolske dobi. Pritom su društveni konteksti u kojima su studentice izložene seksualnom uznemiravanju i ucjenama različiti, ali i međusobno isprepleteni, što nerijetko ograničava njihovo precizno razlikovanje. To samo potvrđuje duboku ukorijenjenost društvenog problema u obilježjima aktualnoga rodnog režima. S obzirom na poluperiferijsku poziciju srpskog društva, aktualni rodni režim karakterizira: "intenzivno trošenje ženskih resursa i u javnoj i u privatnoj sferi, postojanje 'samo/žrtvujućeg mikro-matrijarhata' (SŽMM), postojanje 'krize maskuliniteta', izrazito jake patrijarhalne ideologije uz veoma izraženu mizoginiju, visoka sklonost nasilju i posebno nasilju nad ženama" (Blagojević, 2017: 35). Naime, tradicionalno-patrijarhalni kontekst u kome generacije odrastaju proizvodi takvu rodnu hijerarhiju u srpskom društvu u kojoj se djevojkama/ženama jasno daje do znanja da su ranjive i izložene većem riziku od seksualnog nasilja općenito, samo zato što pripadaju ženskom rodu.

Također, jasan je stav studentica da nema tipičnog mjesta i tipične situacije u kojoj može doći do seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, a samim tim, ne postoji tipična žrtva, niti tipičan nasilnik (Nikolić-Ristanović i Čopić, 2022).¹⁷ Takvi stavovi potvrđuju opću prisutnost tog problema u svakodnevici djevojaka/žena, pa tako i onoj koja se događa u akademskoj sredini. Međutim, rezultati pokazuju da, iako nema tipične žrtve niti tipičnog nasilnika, u seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju postoji tipičan odnos nadmoći/nemoći, što je potvrđeno i u nalazima drugih studija (Hagerlid i dr., 2023; de Oliveria i dr., 2023).

¹⁷ Međutim, ima i drukčijih nalaza koji upravo ukazuju na tipičnu žrtvu (studenticu) i tipičnog nasilnika (starijeg profesora) (Hagerlid i dr., 2023).

Unatoč feminizaciji studentske populacije, kao i akademskog nastavnog osoblja (čak i rukovodećih funkcija na fakultetima i sveučilištima), žene se još uvijek nerijetko tretiraju kao manje moćne, podčinjene, ovisne, ranjive (čak i kad one to zapravo nisu). Ženama se nedovoljno priznaju njihove znanstvene zasluge (tzv. Matildin efekat – Rossiter, 1995). Njihovo se kretanje kroz visoko obrazovanje i akademsku karijeru simbolično predstavlja kao cijev koja “propušta na mnogim mjestima, ponajprije na prijelomnim točkama školovanja i znanstvenog osposobljavanja” (Prpić, 2004: 57). Osim toga, tu su i dobro poznati fenomeni tzv. staklenog stropa i osvajanja već osvojenog (Prpić, 2004). Žene su nerijetko izložene različitim oblicima profesionalne i personalne degradacije (Selimović i Tomić Selimović, 2022). Dominantan narativ u akademskoj zajednici obiluje rodnim stereotipima (Kovačević, 2022; Llorens i dr., 2022). Sve to pridonosi reprodukciji stereotipiziranih društvenih/rodnih relacija i reakcija te korespondira s praksom seksualizacije i objektivizacije žena u društvu. Iako je riječ o formalnoj sredini, akademska zajednica, u ovom slučaju, podliježe općoj opasnosti od trivijalizacije seksualnog nasilja ili, paradoksalno, njegova shvaćanja kao komplimenta koji nadređeni upućuje podređenoj (Horvat, 2014).

Iako su u nekoliko navrata apostrofirale kako ne postoji tipična žrtva niti tipičan nasilnik, studentice ipak ističu svoj doživljaj da ljudi teže tipizaciji. Tipizacija od žrtve očekuje da je u subordiniranom položaju, kao i da nasilje kod žrtve izazove osjećaj srama, osobne odgovornosti i krivnje. S druge strane, tipizacija nasilnika naglašava individualne uzorke njegova nasilnička ponašanja, zanemarujući društveni kontekst koji je omogućio (tj. nije spriječio) nasilničko ponašanje. Prilikom tipiziranja nasilnika nerijetko se ističe da je nasilnik bio isprovociran žrtvom (njezinim ponašanjem, izgledom, govorom, mjestom i sl.). Tipiziranje bi trebalo olakšati etiketiranje kao mehanizam distinkcije između “njih” (žrtava, nasilnika) i “nas” (ne-žrtava, ne-nasilnika). Ujedno, tipiziranje je i društveni mehanizam za razumijevanje fenomena seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, tj. identificiranje njegovih individualnih i društvenih obrazaca. Na kraju, tipiziranje je način da se žrtva i nasilnik dovedu u vezu s rodno predefiniranim standardima, tj. očekivanim ulogama i položajima koji su determinirani obilježjima dominantnog rodnog režima. Pritom ne treba zaboraviti da tipiziranje žrtvu dodatno viktimizira, pa i indirektno opravdava nasilni čin.

Očekivanja su od institucionalne potpore poprilično ambivalentna – s jedne strane, studentice očekuju da institucije (fakultet, sveučilište) reagira na pojavu seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, dok istodobno manji dio njih smatra da bi institucionalni odgovor trebalo osigurati izvan fakulteta, pa i akademskog konteksta, u cilju dodatne zaštite žrtve. Kao i u ranijim istraživanjima (Nikolić-Ristanović i Čopić, 2022) i ovdje se ističe nedovoljno znanja i informacija o mogućnostima

zaštite, strah od reakcije akademske sredine, kao i potreba za sustavnom edukacijom o problemu seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja u okviru nastave (postojećih predmeta i/ili novih kolegija), kao i drugih oblika neformalnog obrazovanja.

6. ZAKLJUČAK

Seksualno nasilje već je desetljećima međunarodno prepoznat, definiran i znanstveno analiziran društveni problem. U srpskom znanstvenom prostoru taj se problem istražuje tek u posljednja dva desetljeća. Seksualno nasilje ponajprije se analizira u sferi privatnosti (npr. kao obiteljsko, tj. partnersko nasilje), dok su istraživanja tog problema u javnom prostoru malobrojna. To je također slučaj i s akademskim kontekstom. Stoga se ovo, kao i istraživanja Nikolić-Ristanović i Čopić (2022), Dmitrijević i Mladenović (2017), Autonomnog ženskog centra (2018), Resanović (2021), može smatrati temeljima znanstvenog proučavanja seksualnog nasilja u domeni visokog obrazovanja u srpskom društvu.

Ovim je istraživanjem potvrđena kompleksnost i višeslojnost analiziranog problema. Primjenom kvalitativne metodologije (diskusije fokusnih skupina) omogućen je dublji uvid u percepcije i iskustva studentske populacije o seksualnom uznemiravanju i ucjenjivanju. To je osobito značajno ako se ima u vidu izražen rodno i hijerarhijski determiniran rizik studentica od (in)direktne viktimizacije. Spremnost studentica da otvoreno govore o odabranim temama, da svoje odgovore potkrepljuju brojnim primjerima (iako češće iz širega društvenog, nego akademskog konteksta), i da pomno slušaju jedna drugu, upućuje na društvenu relevantnost istraživog problema, kao i na važne korake u razbijanju tabuiziranosti te teme.

Ovdje prikazani rezultati kvalitativnog istraživanja mogu se smatrati relevantnim i inspirativnim za slična istraživanja u akademskom kontekstu (npr. fakulteti s drukčijom spolnom strukturom studenata i zaposlenika, drukčijim karakterom nastavnog procesa, drukčijom tradicijom institucionalne reakcije na slučajeve uznemiravanja i ucjenjivanja i sl.). Ujedno, rezultati mogu poslužiti i kao povod za kompariranje s perspektivom studenata, ali i pripadnika dodatno ranjivih skupina (pripadnici LGBT skupine, nacionalne manjine, osobe s invaliditetom i sl.). Naposljetku, rezultati mogu biti i temelj za identificiranje mogućih i poželjnih institucionalnih mehanizama reagiranja i preveniranja seksualnog nasilja općenito.

FINANCIJSKA POTPORA

Istraživanje je realizirano u okviru projekta *Bezbednost i poverenje za sve: percepcija problema seksualnog uznemiravanja i učenjivanja među studentima i zaposlenima na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu i Fakultetu sporta i fizičkog vaspitanja Novi Sad*. Projekt je finansijski pomogao Sekretarijat za visoko obrazovanje i naučnoistraživačku delatnost AP Vojvodine.

SUKOB INTERESA

Autori izjavljuju da nema sukoba interesa.

ETIČKO ODOBRENJE

Istraživanje je dobilo odobrenje Etičke komisije Odjela za psihologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu (br. 202202192123_Bylq).

PRISTUP PODACIMA I TRANSPARENTNOST

Djelomičan pristup analitičkim materijalima moguć na zahtjev autorima.

LITERATURA

- Antović A, Karadžić R, Kostić-Banović L i Milosavljević Lj (2006). Nasilje u porodici – bračno nasilje sa smrtnim ishodom, *Acta medica Medianae*, 45 (2): 68-72.
- Autonomni ženski centar (2018). Percepcija i iskustvo mladih u vezi sa seksualnim uznemiravanjem. Beograd: Autonomni ženski centar. <https://www.womenngo.org.rs/publikacije/publikacije-o-nasilju/1294-percepcija-i-iskustvo-mladih-u-vezi-sa-seksualnim-uznemiravanjem-2018> (2. prosinca 2022.)
- Babović M i Reljanović M (2020). *Seksualno uznemiravanje u Srbiji*. Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji.
- Balenović T, Hromatko I, Markovina J, Perica V, Paratušić A i Poljanić S (2000). Studentska percepcija seksualnoga uznemiravanja. *Društvena istraživanja*, 6 (50): 811-827.
- Blagojević M (2017). *Muškarci u Srbiji; druga strana rodne ravnopravnosti*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Bogavac Lj, Otašević S, Cucić V i Popadić D (2015). *Prva nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji*. Beograd: Trauma centar.
- Bondestam F i Lundqvist M (2020). Sexual Harassment in Higher Education – A Systematic Review. *European Journal of Higher Education*, 10 (4): 397–419. <http://doi.org/10.1080/121568235.2020.1729833>

- Canan S i Levand M (2019). A Feminist Perspective on Sexual Assault. U: O'Donohue WT i Schewe PA (eds.). *Handbook of Sexual Assault and Sexual Assault Prevention*. Switzerland: Springer Cham. 3-16. http://doi.org/10.1007/978-3-030-23645-8_1
- Carlisle ZT i Schmitz RM (2022). Hidden in Plain Sight: Men's Lived Experiences With Sexual Violence as College Students, *The Journal of Men's Studies*, 30 (2): 193-212. <https://doi.org/10.1177/10608265211050679>
- Čikić J, Bodroža B, Milinkov S, Milovanović I, Živančević Sekeruš I i Popov B (2023). Efekti seksualnog uznemiravanja na samopercepciju uspešnosti i zadovoljstva poslom kod akademskog osoblja sa Univerziteta u Novom Sadu. *Savremeni trendovi u psihologiji*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 10-12.
- Ćeriman J i Spahić Šiljak Z (2022). "Samo se šalim": Analiza seksističkog humora i uvredljivih komentara na univerzitetima Balkana. U: Spahić Šiljak Z, Kovačević J i Husanović J. (ur.). *Izazovi integrisanja rodne ravnopravnosti u univerzitetskoj zajednici: Protiv rodno zasnovanog nasilja*. Sarajevo – Beograd – Novi Sad – Banja Luka: TPO Fondacija – Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu – Univerzitet u Novom Sadu – Univerzitet u Istočnom Sarajevu – Univerzitet u Banjoj Luci, 45-64.
- Čopić S i Luković Radaković M (2021). Seksualno nasilje nad studentima na fakultetima: pregled rezultata dosadašnjih istraživanja, *Temida*, 24 (3): 279-302. <https://doi.org/10.2298/TEM2103279C>
- Dimitrijević A i Mladenović M (2017). Seksualno uznemiravanje studenata – rezultati istraživanja, *Temida*, 20 (2): 291-309. <https://doi.org/10.2298/TEM1702291D>
- Directive 2002/73/EC of the European Parliament and of the Council of 23 September 2002 amending Council Directive 76/207/EEC on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions. Official Journal L 269 , 05/10/2002 P. 0015 – 0020. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32002L0073&from=RO> (12. prosinca 2022.)
- Dostanić N, Stamenković Ž, Maksimović N, Đerić A i Đikanović B (2021). Lifetime and Periodic Prevalence and Characteristics of Violence Against Women Committed Their Alcohol-Dependent Partners – A Cross-Sectional Study, *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, 149 (9-10): 591-597. <https://doi.org/10.2298/SARH210405079D>
- Dragišić Labaš S (2016). Viktimizovane i stigmatizovane žene u alkoholičarskom partnerstvu, *Sociološki pregled*, 50 (1): 41-58. <http://doi.org/10.5937/socpreg1601041D>
- Đikanović B, Jansen H i Otašević S (2009). Factors Associated with Intimate Partner Violence Against Women in Serbia: A Cross-Sectional Study, *Journal of Epidemiology and Community Health*, 64 (8): 728-35. <http://doi.org/10.1136/jech.2009.090415>
- Đurđević S, Đurđević A i Lukić A (2022). Abuse of Men by Women. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 52 (1): 391-407. <http://doi.org/10.5937/zrffp52-34405>
- Fitzgerald LF, Wietzman LM, Gold Y i Ormerod M (1988). Academic Harassment: Sex and Denial in Scholarly Garb. *Psychology of Women Quarterly*, 12 (3): 329–340. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1988.tb00947.x>
- Fisher BS, Cullen FT i Turner MG (2000). *The Sexual Victimization of College Women*. Washington DC: National Institute of Justice.
- Gomes R (ed.) (2019). *Gender Matters – A Manual on Addressing Gender-Based Violence Affecting Young People*. Strasbourg: Council of Europe.

- Hagerlid M, Štulhofer A, Redert, A, Jakić I, Schoon W, Westermann M, Deverchin C, de Graaf H, Janssen E i Löfgren C (2023). Obstacles in Identifying Sexual Harassment in Academia: Insights from Five European Countries. *Sexuality Research and Social Policy*. Elektronička objava teksta prije tiska, 22. rujan. <https://doi.org/10.1007/s13178-023-00870-8>
- Horvat M (2014). Uznemiravanje žena na javnim mjestima – osvrt na uzroke, oblike i učestalost problema uznemiravanja u Hrvatskoj i svijetu. *Sociologija i prostor*, 200 (3): 293-312. <https://doi.org/10.5673/sip.52.3.4>
- Ignjatović T (2011). *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: model koordiniranog odgovora zajednice*. Beograd: Rekonstrukcija Ženski fond.
- Jerković I, Pivk L (2008). Eksploatacija seksualnosti: Od incidenta do novog morala. *Pedagoška stvarnost*, 5: 543-559.
- Joseph J (2015). Sexual Harassment in Tertiary Institutions: A Comparative Perspective, *Temida*, 18 (2): 125-144. <https://doi.org/10.2298/TEM1502125H>
- Kovačević J (2022). Rodna ravnopravnost i rodno zasnovano nasilje na univerzitetima u BiH, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji: pregled teoretskog i metodološkog okvira i ključnih nalaza. U: Spahić Šiljak Z, Kovačević J, Husanović J (ur.). *Izazovi integriranja rodne ravnopravnosti u univerzitetskoj zajednici: Protiv rodno zasnovanog nasilja*. Sarajevo – Beograd – Novi Sad – Banja Luka: TPO Fondacija – Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu – Univerzitet u Novom Sadu – Univerzitet u Istočnom Sarajevu - Univerzitet u Banjoj Luci, 25-44.
- Krivični zakonik (2005). Republika Srbija: Službeni glasnik RS 85/2005. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2005/85/6/reg> (3. prosinca 2022.).
- Kuckartz U (2014). *Qualitative Text Analysis*. Los Angeles – London – New Delhi: SAGE Publications Ltd.
- Li X, Gu X, Ariyo T i Jiang Q (2023). Understanding, Experience, and Response Strategies to Sexual Harassment Among Chinese College Students. *Journal of Interpersonal Violence*, 38 (3-4): 2337-2359. <https://doi.org/10.1177/08862605221101183>
- List K (2017). Gender-Based Violence Against Female Students in European University Settings, *International Annals of Criminology*, 55 (1): 172–188. <http://doi.org/10.1017/cri.2018.1>
- Llorens A, Tzovara A, Bellier L, Bhaya-Grossman I, Bidet-Caulet A, Chang WK, Cross ZR, Dominguez-Faus R, Flinker A, Fonken Y, Gorenstein MA, Holdgraf C, Hoy CW, Ivanova MV, Jimenez RT, Jun S, Kam JWY, Kidd C, Marcelle E, Marciano D, Martin S, Myers NE, Ojala K, Perry A, Pinheiro-Chagas P, Riès SK, Saez I, Skelin I, Slama K, Staveland B, Bassett DS, Buffalo EA, Fairhall AL, Kopell NJ, Kray LJ, Lin JJ, Nobre AC, Riley D, Solbakk AK, Wallis JD, Wang XJ, Yuval-Greenberg S, Kastner S, Knight RT i Dronkers NF (2021). Gender Bias in Academia: A Lifetime Problem that Needs Solutions. *Neuron*, 109 (13): 2047-2074. <http://doi.org/10.1016/j.neuron.2021.06.002>
- Lukavac J (2017). Maloletni seksualni prestupnici. *Pravo – teorija i praksa*, 34 (1-3): 25-37. <http://doi.org/10.5937/ptp1703025L>
- Luković M i Petrović V (2017). Modeli tretmana seksualnih prestupnika, *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16 (3): 337-370. <http://doi.org/10.5937/specedreh16-13752>
- McPhail BA (2016). Feminist Framework Plus: Knitting Feminist Theories of Rape Etiology into a Comprehensive Model, *Trauma, Violence, & Abuse*, 17 (3): 314–329. <https://doi.org/10.1177/1524838015584367>

- Miller Gialopsos B (2017). Sexual Violence in Academia: Policy, Theory and Prevention Considerations, *Journal of School Violence*, 16 (2): 141–147. <http://dx.doi.org/10.1080/15388220.2017.1284467>
- Milovanović I, Čikić J, Milinkov S, Popov B i Živančević Sekeruš I (2023). Ka sigurnom univerzitetu iz muške perspektive: studentska percepcija o seksualnom uznemiravanju i ucenjivanju. U: *Savremeni trendovi u psihologiji*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 12-15.
- Nikolić-Ristanović V (ur.) 2010. *Nasilje u porodici u Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.
- Nikolić-Ristanović V i Čopić S (2022). *Seksualno nasilje nad studentima na fakultetima u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije.
- OEBS (2019). *Dobrobit i bezbednost žena – anketa o nasilju nad ženama koju je sproveo OEBS*. Beograd: OEBS – Srbija. https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/419756_1.pdf (1. prosinca 2022.)
- de Oliveira L, Carmo E, Cardoso D, Brazão N, Viegas M, Vespasiano R i Carvalho J (2023). A Qualitative Study on University Students' Perceptions Regarding Sexual Violence Perpetrated by Women Against Men. *Sexuality Research and Social Policy*. Elektronička objava teksta prije tiska, 26 rujna. <https://doi.org/10.1007/s13178-023-00880-6>
- Otašević S (2005). *Nasilje u partnerskim odnosima i zdravlje*. Beograd: Autonomni ženski centar.
- Pavlović Z i Bijvoets J (2016). Situational Prevention of Child Sexual Abuse, *Nauka, bezbednost, policija*, 21 (1): 114–132. <http://doi.org/10.5937/NBP1601114P>
- Pavlović Z i Radojković Z (2016). Seksualno nasilje u zatvorima, *Vojno delo*, 68 (2): 72-83. <http://doi.org/10.5937/vojdelo1602072P>
- Petković N, Pavlović Z i Dimitrijević J (2012). Krivičnopravna zaštita dece od seksualnog nasilja (Predlozi de lege ferenda), *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 11 (2): 307-324. <http://doi.org/10.5937/specedreh1202307P>
- Prpić K (2004). *Sociološki portret mladih znanstvenika*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Resanović M (2021). *Istraživanje o praksama za prijavljivanje seksualnog uznemiravanja na fakultetima u Srbiji*. Beograd: Fondacija za otvoreno društvo.
- Rokvić V (2017). Seksualno i rodno zasnovano nasilje u oružanim sukobima, *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, 1: 111-126. <http://doi.org/10.5937/GFB1701111R>
- Rositter M (1995). The Matilda Effect in Science, *Social Studies of Science*. 23 (2): 325-341. <https://doi.org/10.1177/030631293023002004>
- Rotundo M, Nguyen DH i Sackett PR (2001). A Meta-Analytic Review of Gender Differences in Perceptions of Sexual Harassment. *Journal of Applied Psychology*, 86 (5): 914-22. <http://doi.org/10.1037/0021-9010.86.5.914>
- Selimović A i Tomić Selimović Lj (2022). Percepcije i iskustva univerzitetskih nastavnika o rodno zasnovanom nasilju i diskriminaciji: refleksije tradicionalnih i kulturnih činilaca. U: Spahić Šiljak Z, Kovačević J, Husanović J (ur.). *Izazovi integrisanja rodne ravnopravnosti u univerzitetskoj zajednici: Protiv rodno zasnovanog nasilja*. Sarajevo – Beograd – Novi Sad – Banja Luka: TPO Fondacija – Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu – Univerzitet u Novom Sadu – Univerzitet u Istočnom Sarajevu – Univerzitet u Banjoj Luci, 113-126.

- Sikweyiya Y, Machisa M, Mahlangu P, Nunze N, Dartnall E, Pillay M i Jewkes, R (2023). "I Don't Want to Be Known as a Weak Man": Insights and Rationalizations by Male Students on Men's Sexual Violence Perpetration against Female Students on Campus. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20 (5): 4550. <https://doi.org/10.3390/ijerph20054550>
- Steele B, Martin M, Sciarra A, Melendez-Torres GJ, Degli Esposti M i Humphreys DK (2023). The Prevalence of Sexual Assault Among Higher Education Students: A Systematic Review With Meta-Analyses. *Trauma, Violence, & Abuse*, 0 (0): 1-14. <http://doi.org/10.1177/15248380231196119>
- Swedish Research Council (2018). Sexual harassment in academia. An international research Review. https://www.superaproject.eu/wp-content/uploads/2018/12/Sexual-harassment-in-academia_VR_2018.pdf (21. prosinca 2023)
- Tanasković B i Račeta M (2007). Istraživanje seksualnog uznemiravanja u javnom prevozu u Beogradu, *Temida*, 10 (1): 23-32. <http://doi.org/10.2298/TEM0704023T>
- Višnjic J (2012). "Killing me softly": izveštavanje štampanih medija o ženama žrtvama nasilja, *Genero*, 16: 141-156.
- WHO (2012). Understanding and Addressing Violence Against Women – Sexual Violence. http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77434/WHO_RHR_12.37_eng.pdf (3. prosinca 2022.)
- Zakon o radu (2005). Republika Srbija: Službeni glasnik RS 24/2005. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/resenje/2005/24/1/reg> (3. prosinca 2022.)
- Zakon o rodnoj ravnopravnosti (2021). Republika Srbija: Službeni glasnik RS 52/2021. <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti.html> (3. prosinca 2022.)
- Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu (2010). Republika Srbija: Službeni glasnik RS 36/2010. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprecavanju_zlostavljanja_na_radu.html (3. prosinca 2022.)
- Zakon o zabrani diskriminacije (2009). Republika Srbija: Službeni glasnik RS 22/2009. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/22/1/reg/> (3. prosinca 2022.)
- Wei D, Li J, Xu H, Fan L, Du Y, Chen X, Hou F i Gu J (2023). Sexual Violence Among Male Sexual Minority College Students in Guangdong, China: A Cross-Sectional Study. *Current Psychology*, 42: 21628–21640. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03283-9>

Perception and (In)Direct Experience of Sexual Harassment and Blackmail in the Academic Context: the Perspective of Female Students

Jovana ČIKIĆ <https://orcid.org/0000-0001-8344-873X>

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

jovana.cikic@ff.uns.ac.rs

Ivana MILOVANOVIĆ <https://orcid.org/0000-0001-9724-3495>

Faculty of Sport and Physical Education, University of Novi Sad, Serbia

ivana.milovanovic@uns.ac.rs

Smiljana MILINKOV <https://orcid.org/0000-0002-7340-2129>

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

smilinkova@ff.uns.ac.rs

Boris POPOV <https://orcid.org/0000-0002-7124-6863>

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

boris.popov@ff.uns.ac.rs

Ivana ŽIVANČEVIĆ SEKERUŠ <https://orcid.org/0009-0005-8037-8832>

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

nauka@ff.uns.ac.rs

Bojana BODROŽA <https://orcid.org/0000-0003-4165-0678>

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

bojana.bodroza@ff.uns.ac.rs

ABSTRACT

Research on sexual harassment and blackmail in contemporary Serbian society is relatively recent. Previous studies show that these issues can occur in various situations. However, the university context has seldom been the focus of analysis for this problem, despite the evident power hierarchy based on various sources. As female students constitute a particularly vulnerable group, this paper focuses on exploring their perceptions and (in)direct experiences of sexual harassment and blackmail, as well as their expectations regarding institutional responses. The analysis is based on the results of two focus group discussions involving 22 female students from all study levels at the Faculty of Philosophy and the Faculty of Sport and Physical Education at the University of Novi Sad. The results revealed the sensitivity of female students to the issue of sexual harassment and blackmail, accompanied by a certain degree of self-censorship when discussing the mentioned problem, especially with parents or other adults in their primary environment. Additionally, a continuity of (in)direct exposure of female students

to sexual harassment and blackmail in both academic and non-academic context has been observed. The students expect the faculty and university to respond to instances of sexual harassment and blackmail. Simultaneously, a portion of them believes that the institutional response should extend beyond the faculty, even beyond the academic context, to provide additional protection for the victim. A crucial aspect of the institutional response highlighted is the need for systematic education on this issue, targeting both students and all university staff. The research confirmed the complexity and multi-layered nature of the analyzed problem, and can serve as inspiration for further analyses of sexual harassment and blackmail in academic contexts.

Key words: sexual harassment and blackmail, academic context, female students' perspective, violence, patriarchy